Байгулина Эльмедира Аркабаевнаның 6D011900 – «Шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған «Кәсіби бағытталған оқыту жағдайында болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру» тақырыбындағы диссертациялық жұмысына

АҢДАТПА

Зерттеудің өзектілігі. Қазақстан Республикасында жоғары білім мен ғылымды дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында күрделі кәсіби міндеттерді шешуге қабілетті, шеттілдік ортада тиімді қызмет ете алатын құзыретті мамандарды қалыптастыру көзделген. Бұл талап тілдік емес жоғары оқу орындарында студенттерге шетел тілін практикалық бағытта меңгерту қажеттілігін туындатады. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Жолдауларында халықаралық деңгейде бәсекеге қабілетті, бірнеше тілді меңгерген мамандар даярлау қажеттігін атап көрсетеді, бұл мәселенің өзектілігін одан әрі арттырады.

Талап тілдік емес жоғары оқу орындарында студенттерге шетел тілін практикалық және кәсіби бағытта меңгерту қажеттілігін туындатады.

Басымдықтар әсіресе биология саласы үшін ерекше мәнге ие. Қазіргі биология ғылымы генетика, молекулалық биология, биотехнология, экология, биоинформатика сияқты қарқынды дамып отырған бағыттарды қамтитын халықаралық сипаттағы ғылым. Осы салалардағы жаңа ғылыми нәтижелердің басым бөлігі ағылшын тілінде жарияланады, халықаралық ғылыми конференциялар, бірлескен зерттеу жобалары, академиялық ұтқырлық бағдарламалары мен халықаралық деректер базалары да негізінен шет тілінде жүзеге асады. Сондықтан болашақ биологтың шет тілін кәсіби қарым-қатынас құралы ретінде меңгеруі оның ғылыми-зерттеу әлеуетін, кәсіби өсуін және халықаралық ғылыми қауымдастыққа кірігуін қамтамасыз ететін маңызды фактор болып табылады.

Зерттеу нысаны: Тілдік емес жоғары оқу орындарында болашақ мамандарға шетел тілін кәсіби бағытта оқыту үдерісі.

Зерттеу пәні: Кәсіби бағытталған оқыту жағдайында болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігін қалыптастырудың мазмұны, моделі, лингводидактикалық шарттары, әдіс-тәсілдері мен оны жүзеге асыру әдістемесі.

Зерттеу мақсаты: Кәсіби бағытталған шетел тілін оқыту жағдайында болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздерін айқындау, оның құрылымы мен мазмұнын ғылыми тұрғыдан негіздеу, тиімді қалыптастыру моделін, лингводидактикалық шарттары мен әдістемесін әзірлеу және олардың нәтижелілігін тәжірибелік-эксперименттік жолмен тексеру.

Зерттеудің міндеттері:

– «болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігі» ұғымының мәні мен мазмұнын, құрылымын нақтылау және оны қалыптастыру процесінің өзіндік ерекшеліктерін айқындау;

– кәсіби бағытталған оқыту жағдайында болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыру моделін жасау;

– болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігін Кәсіби бағытталған оқыту жағдайында қалыптастырудың лингводидактикалық шарттарын анықтау.

– кәсіби бағытталған оқыту жағдайында болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыруға бағдарланған оқу-әдістемелік кешенін жасау;

– болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігін Кәсіби бағытталған оқыту жағдайында қалыптастыру әдістемесін жасау және оның тиімділігін тәжірибелі-эксперимент жүзінде тексеру.

Зерттеудің болжамы: *егер* кәсіби бағытталған оқыту жағдайында болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігінің мәні, құрылымы мен қалыптасу ерекшеліктері теориялық-әдіснамалық тұрғыдан негізделіп, оны қалыптастыру моделі мен лингводидактикалық шарттары айқындалып, ғылыми негізделген әдістеме жүйелі түрде жүзеге асырылса, *онда* болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыру үдерісінің тиімділігі артады, *өйткені* ұсынылған жүйе тұлғалық-іс-әрекеттік, контекстік-когнитивтік және интегративті-коммуникативті тәсілдер негізінде олардың кәсіби шеттілдік даярлығын кешенді дамытуға мүмкіндік береді.

Зерттеудің жетекші идеясы: Болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігін тиімді қалыптастыру кәсіби бағытталған шетел тілін оқытудың мазмұны мен әдістемесін олардың болашақ кәсіби іс-әрекетімен сабақтастыра ұйымдастыруға, лингвистикалық, прагматикалық және пәндік-кәсіби субқұзыреттіліктерді өзара байланыста кезең-кезеңімен дамытуға, сондай-ақ ғылыми негізделген модель мен лингводидактикалық шарттарды жүйелі түрде жүзеге асыруға негізделеді.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздерін отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері құрайды, атап айтқанда: шетел тілдерін оқыту үдерісінде кәсіби және коммуникативті бағыттылық теориясы (И.И. Галимзянова [13], Н.Д. Гальскова [20], Д.Б. Гудков [36], С.С.Кунанбаева [7], О.А. Леонтович [37], Е.И. Пассов [23], Е.Р. Поршнева [38], В.Л. Скалкин [39] және т.б.); мамандарды кәсіби даярлаудың түпкі мақсаттарын айқындауда жүйелік-іс-әрекеттік және контекстік тәсілдер (А.А. Вербицкий [22], Л.С. Выготский [40], И.Я. Лернер [41] және т.б.); заманауи маманның кәсіби шеттілдік құзыреттерін қалыптастыру мен дамытуға арналған теориялық тәсілдер (Н.М. Громова [42], О.О. Смирнова [43], С.Ф. Шатилов [44] және т.б.); коммуникативті тәсілге негізделген шетел тілін оқыту теориясы мен әдістемесі (И.М. Берман [45], Г.А. Китайгородская [46], Е.И. Пассов [23] және т.б.); кәсіби білім беру мазмұнын жобалау және модельдеу теориясы (В.П. Беспалько [47], В.И. Загвязинский [48], Г.И. Ибрагимов [49], В.В. Краевский [50] және т.б.); шетел тілін кәсіби бағытта оқыту мәселелері (Т.Хайленд [51], Марш Д. [52], А.Н.Щукин [53], М.Н.Ватютнев [54], Т.А.Кульгильдинова [55], А.К.Садыкова [56], А.А.Головчун [57], Г.Б.Жумабекова [58], П.К.Елубаева [19], М.К.Ахметова [35], У.К.Орынбаева [59] және т.б.).

Зерттеу әдістері: зерттеу мақсаты мен міндеттеріне сәйкес теориялық, эмпирикалық және математикалық-статистикалық әдістер кешені қолданылды. Теориялық әдістер ретінде психологиялық-педагогикалық, лингводидактикалық және әдістемелік әдебиеттерді талдау, салыстыру, жүйелеу және жинақтау; эмпирикалық әдістер ретінде нормативтік құжаттарды, оқу бағдарламалары мен оқу-әдістемелік материалдарды зерделеу, педагогикалық бақылау, сауалнама, тестілеу, диагностикалық және тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар пайдаланылды. Алынған нәтижелер сандық және сапалық тұрғыдан өңделіп, салыстырмалы және математикалық-статистикалық талдау әдістері арқылы қорытындыланды.

Зерттеу жұмысының негізгі кезеңдері. Зерттеу үш кезеңде жүзеге асырылды:

– *бірінші кезеңде* (2017–2018 жж.) зерттеу проблемасына теориялық талдау жасалып, ғылыми аппарат айқындалды, теориялық, әдіснамалық және әдістемелік материалдар жинақталды. Зерттеу бағдарламасы әзірленіп, тәжірибелік-эксперименттік жұмысқа, элективті курс пен оқу құралына қажетті материалдар іріктелді;

– *екінші кезеңде* (2018–2019 жж.) жинақталған материалдар жүйеленіп, «Коммуникативтік практикум» элективті курсының бағдарламасы, силлабусы мен оқу құралы әзірленді. Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың анықтау және қалыптастыру кезеңдері жүргізіліп, шеттілдік коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру моделі, жұмыс түрлері мен әдістері айқындалды, аралық нәтижелер критерийлер мен деңгейлер бойынша сараланды;

– *үшінші кезеңде* (2019–2020 жж.) тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың қалыптастыру және бақылау кезеңдері аяқталып, алынған нәтижелер жүйеленді, талданды және қорытындыланды. Зерттеу нәтижелері негізінде әдістемелік ұсыныстар әзірленіп, оқу құралы мен ғылыми мақалалар жарияланды, диссертация талаптарға сәйкес рәсімделді.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы:

– «болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативтік құзыреттілігі» ұғымының мәні мен мазмұны, құрылымы нақтыланды және кәсіби бағыттап оқыту барысында оны қалыптастыру процесінің өзіндік ерекшеліктері айқындалды.

– кәсіби бағытталған оқыту процесінде болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігін қалыптастырудың моделі жасалып, ғылыми тұрғыда негізделді және тәжірибелі-эксперимент жүзінде тексерілді;

– болашақ биологтардың кәсіби бағытталған оқыту барысында шеттілдік коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыру процесінің тиімділігін қамтамасыздандыратын лингводидактикалық шарттар анықталды.

– кәсіби бағытталған оқыту жағдайында болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған және пәнаралық байланыстарға негізделген «Коммуникативтік практикум» элективті курсының оқу-әдістемелік кешені және соның негізінде авторлық оқу құралы жасалды;

– болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігін Кәсіби бағытталған оқыту жағдайында қалыптастыру әдістемесі жасалды және оның

тиімділігі тәжірибелі – эксперимент барысында кезең-кезеңімен (*танымдық-бейімделу кезеңі*, о*перациялық-модельдеу кезеңі, функционалдық-қолданбалы кезең*) жүргізілген жұмыс нәтижесі арқылы дәлелденді.

Зерттеудің теориялық және практикалық маңызы. Зерттеудің теориялық маңызы болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігінің мәні, құрылымы мен қалыптасу ерекшеліктерін нақтылау, оны қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі мен лингводидактикалық шарттарын ғылыми тұрғыдан негіздеумен айқындалады. Практикалық маңызы «Коммуникативтік практикум» элективті курсының оқу-әдістемелік кешені мен авторлық оқу құралын әзірлеу және оқу үдерісіне енгізу арқылы көрінеді. Зерттеу нәтижелерін тілдік емес жоғары оқу орындарында кәсіби бағытталған шетел тілін оқытуда және жаратылыстану бағытындағы білім алушылардың шеттілдік даярлығын жетілдіруде қолдануға болады.

Қорғауға ұсынылатын негізгі тұжырымдар:

1. Тілдік емес жоғары оқу орны студенттерінің шеттілдік коммуникативті құзыреттілігі кәсіби бағытталғаноқыту аясында пәнаралық байланысты пайдалану негізінде қалыптасады және олардың кәсіби іс-әрекет саласында коммуникативті міндеттерді шешудегі, ақпаратты іздестіріп талдаудағы, сондай-ақ өзі таңдаған мамандығы бойынша шетел тіліндегі ғылыми әдебиет-құжаттармен жұмыс жасаудағы қабілеттілігі мен даярлығы ретінде қарастырылады. Болашақ биологтардың кәсіби бағытталған оқытудағы шеттілдік коммуникативті құзыреттілігінің құрылымы лингвистикалық (тілдік, сөздік), прагматикалық, пәндік-кәсіби субқұзыреттіліктер тобынан тұрады. *Лингвистикалық (тілдік, сөздік) субқұзыреттілік,* болашақ биологтардың лексикалық, грамматикалық және фонетикалық аспектілерді меңгеру негізінде ғылыми және кәсіби мәтіндерді түсіну мен құрастыруды, кәсіби коммуникацияны тиімді жүзеге асыруды қамтамасыздандырады. *Прагматикалық субқұзыреттілік,* ғылыми мәтіндермен жұмыс істеу барысында тілдік құралдарды мақсатқа сай таңдап қолдану мен әртүрлі кәсіби-коммуникативті жағдайларға бейімделу дағдыларын қамтиды. *Пәндік-кәсіби субқұзыреттілік,* шетел тілінен меңгерген білім, іскерлік, дағдыларын кәсіби іс-әрекетте қолдану қабілетін қамтамасыздандырады.

2. Кәсіби бағытталған оқыту жағдайында болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігін *қалыптастыру моделі* блоктардың тұтастығы мен өзара байланысын көрсетеді: мақсаттық блок (мақсат, міндеттер), тұжырымдамалық блок (тәсілдер, приципттер), мазмұндық-іс-әрекеттік блок (субқұзыреттілктер, кезеңдер, кәсіби бағытталған оқыту әдістері, құралдар, Кәсіби бағытталған оқыту технологиялары, «Коммуникативтік практикум» элективті курсының оқу-әдістемелік кешені), бағалау-нәтижелік блок (критерийлер, деңгейлер) және алға қойылған мақсат пен міндеттер шешімінің кешенді түрде жүзеге асырылуын қамтамасыздандырады.

3. Кәсіби бағытталған оқыту барысында болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыру процесінің тиімділігі *лингводидактикалық шарттар* жиынтығымен («Биология» білім беру бағдарламасы мен біліктілік талаптарына сәйкес шетел тілін оқыту мазмұнын

іріктеу және құрылымдау; Шеттілдік коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру процесінде кәсіби бағытталған оқыту әдістерін (CLIL элементері, Task-Based Learning (TBL), Problem/Project-Based Learning (PjBL)), және ақпараттық коммуникациялық технологиялар мен цифрлық білім беру ресурстарын жүйелі қолдану; Шеттілдік коммуникативті құзыреттіліктің қалыптасу деңгейін бағалау мақсатында ғылыми негізделген өлшемдер, көрсеткіштер және диагностикалық құралдар жүйесін даярлау және қолдану) анықталады және кәсіби бағытталған оқыту процесінде болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігінің қалыптасу деңгейін, оны дамытуда жүргізілетін жұмыстардың тиімділігін мақсатты түрде зерттеуге, сондай-ақ осы жұмыс барысында алынған нәтижелерді анықтап, бағалауға және орын алған өзгерістердің динамикасын айқындауға мүмкіндік береді.

4. «Коммуникативтік практикум» элективті курсы бойынша жасалған оқу-әдістемелік кешен (оқу бағдарламасы, силлабус, әдістемелік нұсқаулар, жаттығулар мен тапсырмалар жүйесі, глоссарий) және бағдарламаға негізделген авторлық оқу құралы болашақ биологтардың кәсіби бағытталған оқыту процесінде шеттілдік коммуникативті құзыреттілігін жүйелі бірізділікте қалыптастыруда көмектеседі.

5. Кәсіби бағытталған оқыту процесінде болашақ биологтардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыру әдістемесінің тиімділігі тәжірибелі – эксперимент барысында кезең-кезеңімен (танымдық-бейімделу кезеңі, операциялық-модельдеу кезеңі, функционалдық-қолданбалы кезең) жүргізілген жұмыс нәтижесі арқылы дәлелденеді.

Зерттеудің мақұлдануы. Зерттеу нәтижелері 11 ғылыми еңбекте жарияланған. Атап айтқанда, 1 оқу құралы, Scopus дерекқорына енгізілген журналда – 1 мақала, ККСОН ұсынған журналдарда – 3 мақала, РИНЦ базасына енгізілген журналда – 3 мақала, халықаралық және республикалық ғылыми конференциялар жинақтарында – 3 мақала жарияланған.

Диссертацияның құрылымы. Диссертация кіріспеден, үш бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен және қосымшадан тұрады.